

Εισαγωγή στη Νεοελληνική Ιστορία

Ενότητα 2η: Οθωμανική εποχή

Ελευθερία Μαντά,
Λέκτορας Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

---

2. Οθωμανική εποχή

Περιεχόμενα ενότητας

- 2.1 Συνέπειες της κατάκτησης
- 2.2 Το οθωμανικό κράτος
- 2.3 Η οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού
- 2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας
- 2.5 Η ανάπτυξη της οικονομίας (18ος-19ος αι.)
- 2.6 Η άνθηση της παιδείας

Σκοποί ενότητας

Σκοπός της Ενότητας είναι να καταδείξει τις βασικές αρχές οργάνωσης των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τις συνθήκες διαβίωσης κατά τους τέσσερις αιώνες της δουλείας, μέσα από την εξέλιξή τους.

Λέξεις-κλειδιά ενότητας

Οθωμανική εποχή

Εκκλησία

Κοινότητες

Παιδεία

Αρματολισμός

Ελληνισμός

2.1 Συνέπειες της κατάκτησης (1/3)

Η αλλαγή κυρίαρχου επέφερε μεταβολές σε πολλά επίπεδα, κοινωνικά, πολιτισμικά, δημογραφικά.

- i. Με τη σταδιακή ενσωμάτωση των ποικίλων ελληνικών κρατιδίων και των φραγκικών κτήσεων επιτεύχθηκε η πολιτική και οικονομική ενοποίηση των άλλοτε κατακερματισμένων εδαφών της βυζαντινής επικράτειας υπό ενιαία πολιτική κυριαρχία, έστω και αλλόθρησκη ή εχθρική.

2.1 Συνέπειες της κατάκτησης (2/3)

- ii. Φυγή των λογίων προς τη Δύση που μπαίνει, ήδη στην Αναγέννηση. Το φαινόμενο ευνόησε τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων εκεί, απορφάνισε ωστόσο τον ελληνορθόδοξο κόσμο από την πνευματική του ηγεσία.
- iii. Πλήρης εκμηδένιση της βυζαντινής αριστοκρατίας.
- iv. Μαζικές εγκαταστάσεις μουσουλμανικών πληθυσμών σε πεδινές και εύφορες περιοχές, κυρίως στη Θεσσαλία και την Κεντρική Μακεδονία.

2.1 Συνέπειες της κατάκτησης (3/3)

- v. Συρρίκνωση του χριστιανικού/ελληνικού πληθυσμού, αλλαγή των δημογραφικών και οικονομικο-κοινωνικών δεδομένων. Παλιές και ιστορικές πόλεις εξέπεσαν σε χωριά, άλλες δημιουργήθηκαν από την αρχή, άλλες ερημώθηκαν και εξαφανίστηκαν.
- vi. Αλλαγή της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του γεωγραφικού χώρου, κυρίως στις πόλεις: νέα λατρευτικά εγκαθιδρύματα, αγορές (μπεζεστένια, παζάρια), τεκέδες, λουτρά κ.λπ.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (1/18)

2.2.1 Η οργάνωση του κράτους

Βασικό χαρακτηριστικό της οθωμανικής διοίκησης ήταν η στρατιωτική δομή της.

Ιεραρχία

Σουλτάνος [περσ. πατισάχ]: ο ανώτατος θρησκευτικός, πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης. Θεωρητικά η εξουσία του ήταν απεριόριστη, τα φερμάνια του είχαν θέση νόμου του κράτους. Σ' αυτόν ανήκε η γη και όλοι οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας. Διόριζε το Μεγάλο Βεζίρη.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (2/18)

Μέγας Βεζίρης: αρχικά ο ανώτατος διοικητής του στρατού, είχε υπό τον έλεγχό του τη διακυβέρνηση του κράτους και τους διορισμούς αξιωματούχων στην κεντρική και επαρχιακή διοίκηση.

Γαζής (gâzi): γενναίος πολεμιστής του Ισλάμ, ιδιότητα που μπορούσε να έχει μόνο ένας άρρενας μουσουλμάνος και, εκτός από τη δόξα, του εξασφάλιζε συμμετοχή στα υλικά κέρδη των πολέμων. Ακολουθούσαν οι κατώτεροι τοπικοί αξιωματούχοι και το ιερατείο, με σημαντικότερους τους ουλεμάδες (ulemâ), τους επίσημους ερμηνευτές του μουσουλμανικού κανονικού

2.2 Το οθωμανικό κράτος (3/18)

Διοικητική διάρθρωση

Εγιαλέτ (eyâlet): μεγάλο γεωγραφικό διαμέρισμα με ανώτατο διοικητή τον μπεηλέρ-μπεη (beylerbeyi). Ως την Άλωση υπήρχαν δύο εγιαλέτια, του ευρωπαϊκού (Rumeli) και του ασιατικού (Anadolu) τμήματος. Οι χώρες που κατακτήθηκαν αργότερα αποτέλεσαν νέα εγιαλέτια και ονομάστηκαν βιλαέτια (vilayet) με διοικητή τον βαλή (vali).

2.2 Το οθωμανικό κράτος (4/18)

Σαντζάκι (αργότερα και πασαλίκι): διοικητική υποδιαίρεση του εγιαλέτ· μεγάλη περιφέρεια με διοικητή τον σαντζάκ-μπεη (sancakbeyiler-τίτλος που συνοδευόταν από το προσωνύμιο πασάς). Μετά την κατάκτηση μιας περιοχής ο σουλτάνος διορίζε διοικητή της τον σαντζάκ-μπεη.

Καζάς (kaza): υποδιαίρεση του σαντζακιού· ήταν διοικητική μονάδα αποτελούμενη από μία πόλη και τα γύρω χωριά, μια επαρχία. Ανώτατος αξιωματούχος ο σούμπασης (subaşılar) ή βοεβόδας (από το 17ο αι.), που προερχόταν από τον στρατιωτικό τιμαριωτισμό.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (5/18)

2.2.2 Η θέση των υπηκόων

Σύμφωνα με τη βασική αρχή της ισλαμικής παράδοσης, οι δύο μεγάλες διακρίσεις στους πληθυσμούς της αυτοκρατορίας ήταν:

- i. ανάμεσα στους στρατιωτικούς και διοικητικούς υπαλλήλους (*askerî*) και όλους τους υπόλοιπους αγρότες, τεχνίτες και εμπόρους (*reâga*), δηλαδή τους φορολογούμενους, που πραγματοποιούσαν την παραγωγή και κατέβαλλαν τους φόρους με τους οποίους συντηρούνταν ο στρατιωτικός και γραφειοκρατικός μηχανισμός και το ιερατείο.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (6/18)

- ii. ανάμεσα σε μουσουλμάνους και μη μουσουλμάνους (=υποταγμένους λαούς ή τζιμμήδες/zimmi ή dhimmi).

Οι λαοί της Βίβλου (χριστιανοί και εβραίοι) απολάμβαναν ένα είδος 'εθιμικής' συνθήκης (dimma) με τους μωαμεθανούς, με την οποία εξαγόραζαν τη ζωή τους και κάποιες βασικές ελευθερίες έναντι ποικίλων υποχρεώσεων, βασικότερη από τις οποίες ήταν η καταβολή του φόρου υποτέλειας.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (7/18)

Βάσει της συνθήκης, ο ηγεμόνας εγγυόταν:

- i. τη ζωή του τζιμμή
- ii. την ατομική ελευθερία με περιορισμούς που αφορούσαν τον τόπο εγκατάστασης, τη μετακίνηση και την αμφίεση
- iii. την οικονομική ελευθερία, υπό περιορισμούς σχετικούς με τη φορολογία

2.2 Το οθωμανικό κράτος (8/18)

Η θρησκεία των απίστων δεν ήταν ελεύθερη, ήταν απλώς ανεκτή, η ανέγερση εκκλησιών σε μεγάλες πόλεις απαγορευόταν, οι χριστιανοί ήταν υποχρεωμένοι να μην τελούν δημόσια τη λατρεία τους, να μην κτυπούν τις καμπάνες, να μην οργανώνουν δημόσιες λιτανείες των Βαΐων και το Πάσχα, οι μεγαλύτεροι και λαμπρότεροι ναοί μετατράπηκαν σε τζαμιά.

Η συμμετοχή τους στο δημόσιο βίο ήταν περιορισμένη, δεν έπαιρναν διοικητικά αξιώματα, δεν είχαν πρόσβαση στον στρατό.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (9/18)

Η πιο σκληρή υποχρέωση των υπόδουλων ήταν το παιδομάζωμα (devşirme), αρχικά τακτική (κάθε 3-7 χρόνια) και από τα μέσα του 17^{ου} αι. περιστασιακή υποχρεωτική στρατολόγηση αγοριών ηλικίας 8-15 ετών, κατά κανόνα από αγροτικές χριστιανικές οικογένειες.

Αφού εξισλαμίζονταν, τα αγόρια κατατάσσονταν υποχρεωτικά στα επίλεκτα στρατιωτικά σώματα των γενιτσάρων ή στην αυλή των σουλτάνων.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (10/18)

Για τους Οθωμανούς κυρίαρχους το παιδομάζωμα υπηρετούσε διπλό σκοπό:

- i. ανανέωνε το ανθρώπινο υλικό των στρατιωτικών δυνάμεων· οι γενίτσαροι αποτελούσαν ως το 17^ο αι. το πιο αξιόμαχο τμήμα του οθωμανικού στρατού,
- ii. διασπούσε και αποδυνάμωνε το χριστιανικό στοιχείο.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (11/18)

2.2.3 Οικονομικές συνθήκες

2.2.3.1 Σύστημα ιδιοκτησίας της γης

Η γη ανήκε θεωρητικά στο σουλτάνο (miri=ηγεμονική), την εκχωρούσε μετά από κάθε κατάκτηση σε ιππείς, μουσουλμάνους πολεμιστές (σπαχήδες) για να τη νέμονται ή σε θρησκευτικά ιδρύματα (βακούφια).

Τα τιμάρια αρχικά ήταν ανακλητά. Αργότερα έγιναν κληρονομικά.

Υπήρχαν και περιπτώσεις απόλυτης κυριότητας, τα μούλκια και τα κοινοτικά κτήματα (σπίτια, δέντρα, αμπέλια, κήποι).

2.2 Το οθωμανικό κράτος (12/18)

Αργότερα (17^{ος} αι.) επεκτάθηκε η μεγάλη ιδιοκτησία (ziftlik) σε βάρος του τιμαριωτικού συστήματος. Εμφανίστηκε έτσι μια νέα τάξη γαιοκτημόνων, των τσιφλικούχων, αλλαγή που υπήρξε εξουθενωτική για τους καλλιεργητές. Ιδιοκτήτες ήταν πρωτίστως Οθωμανοί. Τέτοια τσιφλίκια έκαναν την εμφάνισή τους κυρίως στις πεδιάδες της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (13/18)

2.2.3.2 Παραγωγοί και παραγωγή

Η μεγάλη μάζα των υπηκόων περιλάμβανε:

- i. Ελεύθερους γεωργούς, που ήταν υποχρεωμένοι να καλλιεργούν τη γη που τους αναλογούσε ως χρησικτησία (tassaruf) και να αποδίδουν τους φόρους.
- ii. Δούλους, στην απόλυτη διάθεση των κυρίων τους, χωρίς κανένα δικαίωμα. Εργάζονταν στους αγρούς, τις βοσκές, τις καλλιέργειες, στα σουλτανικά κτήματα.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (14/18)

- iii. Κτηνοτρόφους, κατά κανόνα νομάδες, υποχρεωμένους να μετακινούνται εποχιακά ακολουθώντας τα κοπάδια.
- iv. Βιοτέχνες, χριστιανούς, εβραίους και λιγότερους μουσουλμάνους, στις πόλεις και τα χωριά. Συνήθως ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες (εσνάφια), με κοινά οικονομικά συμφέροντα.
- v. Εμπόρους, που αναπτύσσονται ιδιαίτερα από το 15^ο αι. και εξελίσσονται σε οικονομική δύναμη της αυτοκρατορίας.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (15/18)

- vi. Ναυτικούς και αλιείς, κυρίως στα νησιά, άλλοτε στην υπηρεσία του οθωμανικού στόλου, άλλοτε σε εμπορικές ή αλιευτικές ασχολίες.
- vii. Αγωγιάτες, οι οποίοι διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στη χερσαία μεταφορά τροφίμων και εμπορευμάτων, αλλά και ειδήσεων και νέων ιδεών.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (16/18)

2.2.3.3 Φορολογία

Οι γεωργοί έπρεπε να παραδίδουν σε είδος τη δεκάτη από την παραγωγή της γης (δημητριακά, σπωρικά, λαχανικά), οι δε χριστιανοί μεγαλύτερο μέρος.

Οι φόροι αυτοί πληρώνονταν στον τιμαριούχο όταν επρόκειτο για τιμαριωτικές γαίες ή στους διαχειριστές των κτημάτων όταν επρόκειτο για βακουφικές ή σουλτανικές γαίες.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (17/18)

Υπήρχαν επίσης φόροι σε χρήμα:

έγγειος φόρος (isprence) για κάθε ενήλικο μη μουσουλμάνο ή χήρα που πληρωνόταν σε αυτούς που είχαν τους τίτλους κυριότητας ή γαιοχρησίας, δικαίωμα βοσκής, φόρος για τους χοίρους, φόρος για τα μελίσσια, φόρος της εστίας, φόρος της αγοράς, φόροι για κάθε είδους παραγωγή ή δραστηριότητα (κηποκαλλιέργειες, μύλοι, βαφικές ύλες).

Επιπλέον υπήρχαν ποικίλα οικονομικά προνόμια για τους μουσουλμάνους κυρίαρχους και πολλές έκτακτες οικονομικές επιβαρύνσεις.

2.2 Το οθωμανικό κράτος (18/18)

Φόροι που πήγαιναν κατευθείαν στο κρατικό ταμείο ή που πλήρωναν μόνο οι χριστιανοί:

Κεφαλικός φόρος (χαράτσι/haras)· η επίσημη ονομασία ήταν τζιζιέ (cizye). Μέχρι τα τέλη του 17^{ου} αι. καταβαλλόταν από κάθε οικογένεια, απαλλάσσονταν οι γυναίκες, τα παιδιά και οι ανάπηροι. Το 1855 ο κεφαλικός φόρος καταργήθηκε, αντικαταστάθηκε όμως από άλλη φορολογική επιβάρυνση.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (1/15)

2.3.1 Εκκλησία

Η νέα εξουσία αναγνώρισε τις δύο εθνοθρησκευτικές κοινότητες, των ελληνορθόδοξων (Millet-i Rum) και των Αρμενίων (Ermeni millet) και επέτρεψε την ανασύσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Ο πατριάρχης ήταν ο θρησκευτικός ηγέτης (millet başı=αρχηγός θρησκευτικής κοινότητας) και πολιτικός εκφραστής των ορθόδοξων υπηκόων. Ταυτόχρονα ήταν υπόλογος έναντι του σουλτάνου για τη νομιμοφροσύνη τους.

Πλήρωση του πατριαρχικού θρόνου (6-1-1454) από τον Γεννάδιο Σχολάριο.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (2/15)

Η στάση της Εκκλησίας απέναντι στην οθωμανική εξουσία προσδιορίστηκε από την ιδέα της 'τιμωρίας', σκληρής και ανεπιθύμητης βέβαια, αλλά αναπόφευκτης και αναγκαίας για την εξιλέωση 'των αμαρτημάτων του Γένους'.

Στο διάστημα που θα μεσολαβούσε από την 'αιχμαλωσίαν της Βαβυλώνος' ως τον καιρό που θα διάλεγε η Θεία Πρόνοια για το τέλος αυτής της περιόδου, το οθωμανικό καθεστώς φαινόταν προτιμότερο από οποιοδήποτε 'δυτικό βασίλειο'.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (3/15)

2.3.2 Κοινότητες

Πρόκειται για την τοπική αυτοδιοίκηση χωριών, κωμοπόλεων ή συνομοσπονδιών οικισμών και χωριών (Ζαγοροχώρια, Μαδεμοχώρια, Μαστιχοχώρια).

Οι συνθήκες για την ανάπτυξή τους ήταν ευνοϊκότερες από τον 17^ο αι. και εξής, όταν η παρακμή του κράτους άφησε περιθώρια στην αυτοδιοίκηση.

Δεν υπήρχε ενιαίο και ομοιόμορφο σύστημα αυτοδιοίκησης, αλλά πολλές ιδιαιτερότητες και ποικιλομορφία από τόπο σε τόπο.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (4/15)

Ο βαθμός αυτονομίας μιας κοινότητας ήταν συνάρτηση διαφόρων παραγόντων:

- i. του χρόνου κατάκτησης, πριν ή μετά την Άλωση,
- ii. του τρόπου κατάκτησης, υποταγή ή αντίσταση,
- iii. της γεωγραφικής θέσης, στρατηγικής σημασίας ή μεθοριακή περιοχή,
- iv. του μεγέθους του πληθυσμού,
- v. της ιδιαίτερης οικονομικής σημασίας του τόπου,
- vi. του καθεστώτος της έγγειας ιδιοκτησίας.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (5/15)

Αρμοδιότητες – καθήκοντα των κοινοτικών αρχόντων:

- i. Εκπροσωπούσαν την κοινότητα στις σχέσεις της και διαπραγματεύονταν με την εξουσία.
- ii. Διαχείριση εσόδων – εξόδων της κοινότητας και η τήρηση κτηματολογίου (κατάρτιση, ενημέρωση, φύλαξη).
- iii. Είσπραξη φόρων: αποφάσιζαν για τη φορολογική υποχρέωση κάθε οικογένειας, κατάρτιζαν κάθε χρόνο τα φορολογικά κατάστιχα.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (6/15)

- iv. Επέβαλλαν κοινοτικούς φόρους ή εράνους για την εκτέλεση έργων τοπικής ωφέλειας (συντήρηση σχολείων, μισθό δασκάλων, κατασκευή κρηνών, οδών κ.λπ.). Εισέπρατταν τα ενοίκια των κοινοτικών γαιών, μύλων κ.λπ.
- v. Δικαστική εξουσία: την ασκούσαν εν ονόματι του επισκόπου, όταν η κοινότητα ήταν απομακρυσμένη από την έδρα της επισκοπής.
- vi. Ήταν υπεύθυνοι για την τήρηση και την αποκατάσταση της τάξης.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (7/15)

- vii. Διορισμός αγροφυλάκων, για την αποφυγή κλοπών και την ανεύρεση δραστών και κλοπιμαίων.
- viii. Μέριμνα για την οργάνωση και τη λειτουργία σχολείων, τον διορισμό, την αμοιβή και την επίβλεψη των κοινοτικών δασκάλων.
- ix. Χορηγούσαν από το κοινοτικό ταμείο τρόφιμα και άλλα απαιτούμενα στα οθωμανικά στρατεύματα.
- x. Συγκαλούσαν σε γενική συνέλευση τα μέλη της κοινότητας σε έκτακτες περιστάσεις.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (8/15)

2.3.3 Δίκαιο

Ο χώρος του δημόσιου δικαίου ανήκε στην αυτοκρατορία, κυρίως το ποινικό δίκαιο και η απόδοση ποινικής δικαιοσύνης. Ασκούνταν από τον καδή.

Η Εκκλησία είχε αρμοδιότητες στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου διατηρώντας τις διατάξεις του Βυζαντίου για οικογενειακές (γάμου), κληρονομικές, οικονομικές σχέσεις και συναλλαγές. Η αρμοδιότητά της παγιώθηκε τον 18^ο αι. για όλες τις πολιτικές/αστικές υποθέσεις, οδηγώντας στη δημιουργία πολιτικών (αστικών) δικαστηρίων.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (9/15)

2.3.4 Αρματολισμός

Τρεις ήταν οι κύριοι τύποι στρατιωτικών σχηματισμών: οι κλέφτες, οι αρματολοί και οι κάποι. Επικεφαλής κάθε σχηματισμού ήταν οι καπετάνιοι ή οπλαρχηγοί, που είχαν στις διαταγές τους τα παλικάρια.

Οι κλέφτες ήταν συνήθως φυγόδικοι, εκτός νόμου, θύματα καταπίεσης τυραννικών αξιωματούχων, άντρες χωρίς υποχρεώσεις που σχημάτιζαν συμμορίες και ζούσαν από τη λεηλασία. Χάρη στο γεγονός ότι αψηφούσαν το κράτος και τις αρχές, γοήτευσαν τη λαϊκή φαντασία.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (10/15)

Οι αρματολοί ξεχώριζαν από τους κλέφτες κατά το ότι είχαν εξασφαλίσει από την οθωμανική εξουσία επίσημη αναγνώριση. Ο αρματολισμός συνιστούσε ένα είδος τοπικού οργανισμού ασφάλειας που σύστησε η Οθωμανική Αυτοκρατορία για να διασφαλίσει τη στρατιωτική παρουσία της σε δυσπρόσιτες περιοχές (ορεινούς όγκους και περάσματα) και να ελέγξει τις ένοπλες ομάδες.

Η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους κλέφτες και τους αρματολούς δεν ήταν πάντα σαφής (εξ ου και ο όρος κλεφταρματολός).

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (11/15)

Η περιοχή όπου ασκούσε την εξουσία της μια ομάδα αρματολών ονομαζόταν *αρματολίκι* ή *καπετανάτο*. Αρματολίκια συστάθηκαν στις περιοχές των Αγράφων, των Μεγάρων και του Ολύμπου, έγιναν όμως πολυάριθμα από τον 18^ο αι. Τα δύο πιο ονομαστά συγκροτήματα καπετανάτων ήταν το Σούλι και η Μάνη.

Οι *κάποι* ανήκαν στην προσωπική ένοπλη δύναμη των πλούσιων προεστών, ένα είδος τοπικής αστυνομίας στην υπηρεσία των τοπικών ή επαρχιακών αρχών. Πολλοί από τους Πελοποννήσιους οπλαρχηγούς της Επανάστασης προέρχονταν από την ομάδα αυτή.

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (12/15)

2.3.5 Παιδεία

Η οθωμανική κατάκτηση προκάλεσε διακοπή της οργανωμένης εκπαίδευσης ως τα μέσα 17^{ου} αι., εγκαινιάζοντας μια μακρά περίοδο πνευματικής εξουθένωσης.

Αίτια:

- i. η καταστροφή των μεγάλων κέντρων, που προκάλεσε εξαφάνιση των μεσαίων και ευπορότερων κοινωνικών στρωμάτων με τα οποία ήταν συνδεδεμένη η λειτουργία των σχολείων

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (13/15)

- ii. η ελάττωση του ελληνικού πληθυσμού, που συνοδεύτηκε από την εγκατάσταση επήλυδων Οθωμανών σε πόλεις και πεδιάδες
- iv. η οικονομική πτώση και ο αγροτικός χαρακτήρας της κοινωνίας
- v. η έλλειψη δασκάλων και η φυγή των λόγιων στη Δύση
- vi. το χαμηλό επίπεδο των κληρικών, επισκόπων και ιερομονάχων που ανέλαβαν να διατηρήσουν ζωντανή τη γλώσσα των γραφών

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (14/15)

Στις πρώτες δεκαετίες υπήρξαν βραχύβιες εκπαιδευτικές εστίες, οι προσπάθειες δασκάλων ήταν μεμονωμένες: σε κάποιο ναό ή μονή ή σε πρόχειρο διαθέσιμο χώρο ο εμπειρικός δάσκαλος, συνήθως ένας ημιμαθής ιερέας ή μοναχός, παρέδιδε μαθήματα σε μικρό αριθμό μαθητών με ό,τι είχε στη διάθεσή του, συνήθως λειτουργικά βιβλία (Ωρολόγιο, Ψαλτήρι, Οκτώηχος). Το επίπεδο περιοριζόταν στη στοιχειώδη μόρφωση για τη διατήρηση της χριστιανικής παράδοσης και της ελληνικής γλώσσας μέσω της ανάγνωσης και της γραφής (κολυβογράμματα).

2.3 Οργάνωση του ελληνικού πληθυσμού (15/15)

Από τα μέσα του 16^{ου} αι. παρατηρήθηκαν πιο συντονισμένες προσπάθειες για εκπαίδευση.

Η ευθύνη για την παιδεία ανήκε στο Πατριαρχείο, ως πνευματική αρχή, υπήρχαν όμως αντικειμενικές δυσκολίες: έλλειψη πόρων και δασκάλων, δουλεία, απορροφάνισμός από μεγάλες προσωπικότητες.

Απόφαση σταθμός του Πατριάρχη Ιερεμία Β΄, 1593: κάθε επίσκοπος έπρεπε να φροντίζει για τη διδασκαλία των 'ιερών γραμμάτων' στην επικράτεια της δικαιοδοσίας του.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (1/13)

Το οθωμανικό κράτος λειτούργησε εύρυθμα από τις αρχές του 15^{ου} αι. ως τα μέσα του 16^{ου}. Κατόπιν η παρακμή του, αργή αλλά σταθερή, έγινε έκδηλη.

Δεν έλειψαν οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, όμως εμφανίστηκαν σε περιορισμένη κλίμακα και συχνά αναστέλλονταν από τις αντιδράσεις της πιο συντηρητικής στρατιωτικής και διοικητικής ολιγαρχίας.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (2/13)

2.4.1 Πολεμικά γεγονότα (17ος-18ος αι.)

2.4.1.1 Η κατάκτηση της Κρήτης (1669)

Ο αγώνας για την κατάκτησή της ήταν μακροχρόνιος (1645-1669), αιματηρός και πολυδάπανος για τους Οθωμανούς και μακροπρόθεσμα συνέβαλε στην εξασθένησή τους.

Μετά την άλωση του Χάνδακα (Σεπτέμβριος 1669), η Κρήτη πέρασε στους Οθωμανούς, εκτός από τα νησάκια/φρούρια Σπιναλόγκα και Γραμβούσα και το λιμάνι της Σούδας που παρέμειναν στους Βενετούς, μαζί με την Τήνο.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (3/13)

Οι επιπτώσεις ήταν σημαντικές για τον ελληνισμό:

- i. Ο μακροχρόνιος πόλεμος αποδεκάτισε τον πληθυσμό (από 290 σε 135 χιλ. περίπου), αφού οι Κρητικοί είχαν χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή οχυρώσεων, στις πολεμικές επιχειρήσεις είτε εθελοντικά είτε διά της βίας.
- ii. Πολλοί λόγιοι και καλλιτέχνες και όσοι είχαν δεθεί με το κυρίαρχο βενετικό στοιχείο έφυγαν στην Ιταλία παίρνοντας τις περιουσίες, τα κειμήλια και τα αρχεία τους.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (4/13)

- iii. Το κρητικό εμπόριο κατέρρευσε και η αγροτική παραγωγή μειώθηκε, με αποτέλεσμα να μην καλύπτονται οι φορολογικές υποχρεώσεις προς τους Οθωμανούς, γι' αυτό και παρατηρήθηκαν μαζικοί εξισλαμισμοί.
- iv. Πτώση της παιδείας και της καλλιτεχνικής και πολιτισμικής παράδοσης του νησιού.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (5/13)

2.4.2 Τουρκοβενετικοί πόλεμοι (1684-1699 & 1715-1718)

Ξεκίνησαν από την προσπάθεια των Βενετών να ανακτήσουν τμήματα του ελληνικού χώρου που είχαν χαθεί (κυρίως την Κρήτη και την Κύπρο).

Οι επιτυχίες άνοιξαν το δρόμο για πρόσκαιρη επέκταση της εκστρατείας στη Στερεά Ελλάδα (Αττική). Η συνέχεια όμως δεν ήταν το ίδιο επιτυχής: ο βενετικός στόλος απέτυχε στο Αιγαίο και χάθηκε η Γραμβούσα.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (6/13)

Ο πόλεμος έλαβε τέλος με τη *Συνθήκη του Κάρλοβιτς* (26-1-1699): αναγνώριζε την κυριαρχία της Βενετίας στην Πελοπόννησο μέχρι τον Ισθμό, αλλά επέστρεφε στους Οθωμανούς τις στερεοελλαδικές κτήσεις (Ναύπακτο, Πρέβεζα). Οι Βενετοί κράτησαν τη Λευκάδα και την Τήνο, αλλά έχασαν τη Γραμβούσα.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (7/13)

Σημασία για τον ελληνισμό:

- i. μεγάλο τμήμα του ήρθε εκ νέου σε επαφή με τη Δύση μέσω της Βενετίας
- ii. ξεκίνησαν μαζικές μετακινήσεις Ελλήνων προς τις κτήσεις των Αψβούργων
- iii. εντάθηκε η εμπορική διείσδυση των Ευρωπαίων στην Ανατολή
- iv. σύνδεση των προβλημάτων της Ανατολής με τη Ρωσία.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (8/13)

Ο έβδομος και τελευταίος τουρκοβενετικός πόλεμος ξεκίνησε με πρωτοβουλία της Υψηλής Πύλης σε μια προσπάθεια να ανακτήσει τα εδάφη της Πελοποννήσου, στόχο που πέτυχε μέχρι το Σεπτέμβριο 1715 με την παράδοση της τελευταίας βενετικής φρουράς στη Μονεμβασιά. Παρόμοιες επιτυχίες σημειώθηκαν και στη θάλασσα: κατάληψη Τήνου, Λευκάδας, Κυθήρων, Σούδας, Σπιναλόγκας.

Οι ήττες σηματοδότησαν την πλήρη κατάρρευση της βενετικής παρουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (9/13)

Ο πόλεμος έληξε με τη *Συνθήκη του Πασάροβιτς* (21-7-1718): οριστικοποίησε τις βενετικές απώλειες, με εξαίρεση τα Κύθηρα, την Πρέβεζα και τη Βόνιτσα, καθώς και τα ηπειρωτικά εξαρτήματα των Ιόνιων νησιών (Βουθρωτός).

Σημασία για τον ελληνισμό:

- i. οι κάτοικοι των νησιών του Ιονίου κατέφυγαν σε περιοχές της Δαλματίας, Βενετίας, Σικελίας
- ii. εκμηδένιση των επαφών με τη Βενετία και οριστική διάψευση των απελευθερωτικών προτάσεων της

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (10/13)

- iii. πρόσθετες επιβαρύνσεις για τους κατοίκους στις εμπόλεμες περιοχές
- iv. έξαρση της ληστείας και της αναρχίας
- v. καταστροφές σε μοναστήρια, κειμήλια κ.λπ.
- vi. καθορισμός του καθεστώτος ναυσιπλοΐας στον Δούναβη, ελεύθερη διακίνηση εμπορών και εμπορευμάτων στην κοιλάδα του Αξιού και άλλων ποταμών, χρησιμοποίηση λιμανιών όπως η Θεσσαλονίκη· οι εξελίξεις αυτές άνοιξαν νέους ορίζοντες εμπορικής δραστηριότητας για τους Έλληνες

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (11/13)

2.4.3 Ρωσοτουρκικοί πόλεμοι

Από τις αρχές του 18^{ου} αι. το κέντρο βάρους των πολέμων εναντίον των Οθωμανών μεταφέρθηκε από τη Δύση στη Ρωσία. Το ομόδοξο 'ξανθό' γένος των Ρώσων συγκέντρωσε τις ελπίδες των υπόδουλων για απελευθέρωση.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (12/13)

2.4.3.1 Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1768-1774/ορλοφικά)

Ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1768, με ένα από τα μέτωπά του στην Πελοπόννησο και το Αιγαίο. Η επιχείρηση είχε στόχο να ξεσηκώσει τους Έλληνες εναντίον των Τούρκων και να καταστρέψει τον οθωμανικό στόλο.

Οι ρωσικές επιχειρήσεις (Φεβρουάριος-Ιούνιος 1770) είχαν ως συνέπεια μεγάλες καταστροφές, αιματηρά αντίποινα σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού.

2.4 Οι δύο τελευταίοι αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας (13/13)

Ο πόλεμος έληξε με τη *Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζί* (21-7-1774). Προέβλεπε: αμνηστία, ελευθερία πλεύσης στη Μαύρη Θάλασσα και το Αιγαίο για τα εμπορικά πλοία με ρωσική σημαία, ελευθερία μετακίνησης των Ρώσων υπηκόων στην οθωμανική επικράτεια, δικαίωμα σε όλους τους ορθόδοξους υπηκόους της Πύλης να ασκούν ελεύθερα τη λατρεία τους και να χτίζουν εκκλησίες.

Το μέτρο αυτό θεωρήθηκε αργότερα από τους Ρώσους ως δικαίωμα προστασίας των χριστιανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

2.5 Η ανάπτυξη της οικονομίας (18ος-19ος αι.) (1/4)

2.5.1 Εμπόριο

Ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας άρχισε σταδιακά να κάνει την εμφάνισή της από τον 18^ο αι. στον ελληνικό χώρο.

Αφετηρία: το ενδιαφέρον των μεγάλων ναυτικών και εμπορικών δυτικών δυνάμεων (Γαλλία, Αγγλία, Ολλανδία, Ισπανία) για την ανατολική Μεσόγειο. Οι ενδιαφερόμενες χώρες οργανώνουν εμπορικές βάσεις σε διάφορες πόλεις, προξενικές αρχές και εμπόρους που διευκολύνουν τη συγκέντρωση των εμπορευμάτων προς εξαγωγή και τη διανομή των εισαγόμενων προϊόντων.

2.5 Η ανάπτυξη της οικονομίας (18ος-19ος αι.) (2/4)

Οι ξένοι χρησιμοποίησαν τους ντόπιους για πολλές εργασίες: μεσιτεία, διερεύνηση της αγοράς, προσωπικές επαφές, κοντινές μεταφορές. Μερικούς που ήθελαν να τους χρησιμοποιήσουν ως πρόξενους ή υποπρόξενους ή γενικούς εμπορικούς πράκτορες τους εφοδίαζαν με την υπηκοότητα και την προστασία τους (μπερατλήδες).

Έτσι, αρκετοί Έλληνες, Εβραίοι και Αρμένιοι, ενεργώντας αρχικά ως διαμεσολαβητές και μεσάζοντες, εξελίχθηκαν στη συνέχεια σε αυτόνομους επιχειρηματίες.

2.5 Η ανάπτυξη της οικονομίας (18ος-19ος αι.) (3/4)

2.5.2 Ναυτιλία

Σταθμοί στην πορεία ανόδου της ναυτιλίας στάθηκαν η Γαλλική Επανάσταση, οι Ναπολεόντειοι Πόλεμοι και οι ναυτικοί αποκλεισμοί της ηπειρωτικής Ευρώπης εκ μέρους των Βρετανών. Από τα τέλη 18^{ου}-αρχές 19^{ου} αι. παρατηρείται η χρυσή εποχή της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας.

Μετά την ειρήνευση στην Ευρώπη, οι παλαιές ναυτικές εμπορικές δυνάμεις επέστρεψαν, ανέκτησαν τις θέσεις τους οδηγώντας την ελληνική ναυτιλία σε γεωγραφική συρρίκνωση και κρίση (β' δεκαετία του 19^{ου} αι.).

2.5 Η ανάπτυξη της οικονομίας (18ος-19ος αι.) (4/4)

2.5.3 Αγροτική παραγωγή

Η αυξημένη ζήτηση λόγω του εξαγωγικού εμπορίου έφερε περιορισμένη αναδιάρθρωση των καλλιεργειών: κατακόρυφη αύξηση της παραγωγής σταφίδας, καπνού, μεταξιού κ.λπ. Τα δημητριακά παρέμειναν παραδοσιακό σταθερό είδος.

Την ίδια εποχή διευρύνεται το φαινόμενο της μεγάλης, ατομικής ιδιοκτησίας της γης (τσιφλίκια).

2.6 Η άνθηση της παιδείας (1/2)

Από τα μέσα του 17^{ου} αι. η εκπαίδευση παρουσιάζει ποσοτική και ποιοτική ανοδική πορεία, η ύπαρξη σχολείων θα γίνει κανόνας στα αστικά κέντρα και τις κωμοπόλεις.

Στην ευθύνη οργάνωσης και λειτουργίας των σχολείων απέκτησαν ρόλο οι κοινότητες και οι απόδημοι, με τη θέσπιση κληροδοτημάτων και υποτροφιών.

Το κατώτερο επίπεδο περιλάμβανε: ανάγνωση, γραφή, χρηστομάθεια, αριθμητική.

2.6 Η άνθηση της παιδείας (2/2)

Το μεσαίο επίπεδο περιλάμβανε: αρχαία ελληνικά, γραμματική, συντακτικό και μετάφραση, με κείμενα προερχόμενα από την αρχαιοελληνική και τη βυζαντινή γραμματεία. Όταν υπήρχε δυνατότητα, διδάσκονταν και φιλοσοφικά ή επιστημονικά μαθήματα.

Στις ανώτερες σχολές των μεγάλων πόλεων διδάσκονταν λογική, φιλοσοφία, θεολογία και μαθηματικά.

Από τα μέσα του 18^{ου} αι., υπό την επήρεια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, εισάχθηκαν οι φυσικές επιστήμες, κοσμογραφία, γεωγραφία.

Βιβλιογραφία

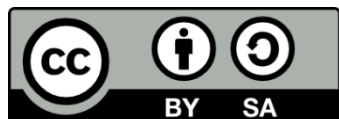
- Βακαλόπουλος Απ., *Νεοελληνική ιστορία (1204-1940)*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
- Ιναλτζίκ Χ., *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κλασική εποχή, 1300-1600*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995.
- *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τ. 10.
- Χασιώτης Ι. Κ., *Μεταξύ οθωμανικής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής πρόκλησης. Ο ελληνικός κόσμος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001.

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Στυλιανή Καλτσογιάννη
Θεσσαλονίκη, 10/09/2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ